

Complexnummer: 515031

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Academisch ziekenhuiscomplex

Aantal complexonderdelen

3

Monumentnummers van complexonderdelen

515032, 515033, 515034

Woonplaats

Leiden

Gemeente

Leiden

Provincie

Zuid-Holland

Locatie van het hoofdoject

Steenstraat 1 A, 2312 BS te Leiden

Complexomschrijving

Inleiding

Het complex van het academisch ziekenhuis bestaat uit het ZIEKENHUIS uit 1870 van architect H.F.G.N. Camp; een ZIEKENPAVILJOEN uit 1876; het Boerhaave-LABORATORIUM voor onderwijs in de Pathologische Anatomie, de Histologie, de Hygiëne en de Operatieve Chirurgie van architect J. van Lokhorst uit 1885; en het KETELHUIS uit 1897.

Omschrijving

Het ziekenhuis en laboratorium zijn beeldbepalend gelegen aan de Morssingel, op één van de voormalige bastions van de vesting Leiden, in het beschermd stadsgezicht. Het ziekenpaviljoen staat zuidelijk van het ziekenhuis naast de Morspoort.

Het laboratorium staat aan de oostkant van het ziekenhuis, met een zijgevel aan de Steenstraat en de voorgevel aan het noordelijk gelegen parkje langs het complex.

Het ketelhuis staat tussen het ziekenhuis en laboratorium. Het is inwendig verbonden met het ziekenhuis door middel van een tunnel die uitkomt in de oostvleugel. Aan de buitenkant staat het ketelhuis los van het hoofdgebouw. De oostelijke eindgevel sluit aan op het transformatorhuis dat tegen het Boerhaave- laboratorium is gebouwd.

Waardering

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Het academisch ziekenhuiscomplex is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde als één van de weinige overgebleven vroege academische ziekenhuizen in Nederland en als zodanig een expressie van de ontwikkelingen in het medisch onderwijs aan het eind van de negentiende eeuw.

Het complex is tevens van algemeen belang vanwege de architectuurhistorische waarde wegens de bouwstijl van de Neo-Franse Renaissance van het ziekenhuis en van de Neo- Hollandse Renaissance van het laboratorium. Zeker aangezien beide gebouwen kenmerkend zijn binnen het oeuvre van de respectievelijke architecten.

Stedebouwkundig gezien is het complex van belang dankzij het samenhangende geheel dat de vier complexonderdelen vormen, zowel functioneel als visueel.

Bovendien zijn de gebouwen beeldbepalend gesitueerd op één van de voormalige bolwerken van de vesting Leiden.

De verschillende onderdelen van het complex zijn relatief gaaf.

Als academisch ziekenhuis uit de negentiende eeuw is het ziekenhuis zeldzaam.

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 515032

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	09 oktober 2000
Kadaster deel/nr	82988/198

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Leiden	Leiden	Zuid-Holland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Leiden	

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Leiden	B			3520

*Omschrijving***

Inleiding

Het academisch ZIEKENHUIS aan de Steenstraat werd in 1867 ontworpen in de stijl van de Neo-Franse Renaissance door Henri F.G.N. Camp (1821-1875). Camp was de architect des Konings van koning Willem III in de periode van 1849 tot 1874, maar ontwierp het ziekenhuis (evenals de Sterrenwacht en het laboratorium voor natuur-, schei- en ontleedkunde in Leiden) als particulier architect. De gebouwen in zijn oeuvre zijn ontworpen in een Neo-Renaissancistische of Eclectische bouwstijl.

Het ziekenhuis is ontworpen volgens het corridor-principe: lange gangen met vertrekken aan één kant of aan beide zijden. Oorspronkelijk bevond de hoofdingang zich in de eindgevel van de middelste vleugel, aan de Binnenvestgracht. Tijdens verbouwingen naar aanleiding van ontwikkelingen in de gezondheidszorg werden onder meer de hoofdingang uitgebreid en open galerijen in de vleugels met vensters dichtgezet. In 1891 werd het ziekenhuis onder leiding van J. van Lokhorst op verschillende plaatsen uitgebreid. Hij handhaafde daarbij de vormgeving van het oorspronkelijke ontwerp. Wel gebruikte hij voor de detaillering Bentheimer zandsteen in plaats van de Bollendorfer steen van Camp. In 1892 breidde hij de oostvleugel nog uit met een operatiezaal.

De hoofdingang is in de twintigste eeuw verplaatst van de eindgevel van de middelste vleugel (zuid) naar het midden van de noordgevel aan de Morssingel.

Omschrijving

Het academisch ziekenhuis bestaat uit een hoofdvleugel aan de noordkant met haaks daarop drie vleugels van verschillende lengte aan de zuidkant. Twee vleugels sluiten aan op de uiteinden van de hoofdvleugel, de derde vleugel op het midden. De gevels zijn boven

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

een hardstenen plint opgetrokken in een rode baksteen. Op de hoeken van de gevels en de risalieten bossage in staande tand van Bollendorfer steen en Bentheimer zandsteen. Het gebouw is onderkelderd, telt twee bouwlagen en wordt gedekt door een gebroken schilddak met zinken roeven. Het dak wordt onderbroken door getoogde dakkappen. De gevels zijn geleed door getoogde negenruits schuifvensters met zesruits bovenlichten in lijsten van Bollendorfer steen en Bentheimer zandsteen. Onder de vensters doorgetrokken waterdorpels, boven de vensters waterlijsten.

De gevel aan de Morssingel (noord) was aanvankelijk functioneel gezien de achtergevel, maar is het meest representatief vormgegeven en symmetrisch ingedeeld. Twee eindpaviljoens en een centraal paviljoen risaleren onder dwarskappen in de gevel. De paviljoens tellen drie vensterassen, de daartussen gelegen vleugels vijf. Aan de oostkant van de gevel is de symmetrie gewijzigd door de later toegevoegde operatiezaal, die één bouwlaag telt boven het souterrain. De aanbouw is plat gedekt met een lichtkap en heeft aan de oostkant twee vijfzijdige aanbouwen onder tentdaken. De gevels zijn geornamenteerd met speklagen.

De westgevel en oostgevel zijn opgebouwd uit twee risalieten met daartussen op zowel de begane grond als eerste verdieping drie rondboogvensters (de voormalige open galerijen). De risalieten in de westgevel tellen vijf vensterassen, waarbij de rechter risaliet wel veel breder is. In de linker risaliet van de oostgevel de traplichten van het trappenhuis uit 1898. Tegen de rechter risaliet, die vijf vensterassen telt is de operatiezaal gebouwd.

De zuidgevel is in hoofdopzet symmetrisch. De eindgevels van de vleugels tellen drie vensterassen. De linker vleugel negen vensterassen, de rechter vleugel acht.

De vensters van de vleugels zijn eenvoudiger vormgegeven dan die van de andere gevels en hebben dus geen lijst in natuursteen.

In de middelste vleugel bevindt zich de oorspronkelijke hoofdingang. Op de westelijke hoek van de westvleugel een achthoekig traptorentje.

Interieur

Van het interieur zijn onder meer bewaard gebleven: de ijzeren geklonken balken van de constructie op sleutelstukken en uitkragende kolommen; de hal met een glasdak, gepleisterde vierkante kolommen en houten balustrades; enkele stucplafonds met lijsten; deuren, deurposten en scheidbogen in de gangen; op de begane grond marmer op de vloeren in de gangen, op de verdiepingen houtgranieten vloeren; troggewelven in het souterrain, houten kapspanten onder de kap.

Waardering

Het academisch ziekenhuis is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarden als één van de weinige overgebleven vroege academische ziekenhuizen in Nederland en als zodanig een expressie van de ontwikkelingen in het medisch onderwijs aan het eind van de negentiende eeuw.

Het ziekenhuis is van algemeen belang vanwege de architectuurhistorische waarde wegens de bouwstijl van de Neo-Franse Renaissance. Zeker aangezien het ontwerp kenmerkend is binnen het oeuvre van de architect des konings Henri F.G.N. Camp en het ziekenhuis één van zijn weinige particulier ontwerpen betreft.

Stedebouwkundig gezien is het gebouw van belang vanwege de ruimtelijke en functionele relatie met de overige onderdelen van het

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

ziekenhuiscomplex.

Bovendien is het ziekenhuis beeldbepalend gesitueerd op één van de voormalige bolwerken van de vesting Leiden.

Het exterieur van het ziekenhuis is relatief gaaf.

Als academisch ziekenhuis uit de negentiende eeuw is het ziekenhuis zeldzaam.

Hoofdcategorie

Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie

Gezondheidszorg

Functie

Ziekenhuis

Monumentnummer*: 515033

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	09 oktober 2000
Kadaster deel/nr	82988/199

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Leiden	Leiden	Zuid-Holland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Leiden	

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Leiden	B			3520

*Omschrijving***

Inleiding

Het Boerhaave-LABORATORIUM voor onderwijs in de Pathologische Anatomie, de Histologie, de Hygiëne en de Operatieve Chirurgie is in de periode van 1883 tot 1885 gebouwd. Het laboratorium werd ontworpen in de bouwstijl van de Neo-Hollandse Renaissance door de architect Jacobus van Lokhorst (1844- 1906), de toenmalige rijksbouwmeester voor gebouwen van onderwijs. Deze rijk gedetailleerde variant op de stijl van de Neo-Hollandse Renaissance is typerend voor die fase in het oeuvre van Lokhorst.

Het gebouw bestaat uit een hoog en laag deel. In het hoge deel bevonden zich collegezaal en de werkkamers van de hoogleraren en assistenten. Achter de oorspronkelijk veelhoekige uitbouw aan de Steenstraat (oost) bevond zich op de begane grond de zaal van het Pathologisch Anatomisch Museum. De uitbouw is met de andere ruimtes aan de oostkant gesneuveld in de oorlog. Een eenvoudige zijgevel sluit nu de oostkant af.

In het lage deel lagen de Sectiezaal en zaal voor Operatieve Chirurgie tegenover elkaar aan een centrale gang. Beide snijzalen waren voorzien van sheddaken, die inmiddels zijn vervangen door een plat dak. Westelijk van deze zalen, in de dwars geplaatste vleugel, dienstvertrekken en een bescheiden stalgebouw. In 1907 werd het deel ten westen van de sectiezaal van het laboratorium met één bouwlaag opgehoogd als verblijfplaats en werkruimte voor de laboranten. In 1944 werd het laboratorium getroffen door een afgedwaalde bom, die bedoeld was voor het spoorwegemplacement. Een deel van de oostkant van het gebouw werd hierdoor weggevaagd.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Het laboratorium is een samengesteld bouwvolume, opgetrokken in rode baksteen. Vanaf de Steenstraat gezien (van oost naar west) bestaat het gebouw uit een deel van twee bouwlagen onder een afgeknot schilddak met een toren van drie bouwlagen onder een steil schilddak; een deel van één bouwlaag onder een plat dak; dwars daarop een deel van twee bouwlagen onder een zadeldak; en weer in het verlengde een deel van anderhalve bouwlaag onder een schilddak. Het geheel wordt afgesloten door een transformatorhuis dat herkenbaar is, maar door overeenkomsten in de vormgeving toch deel uitmaakt van het gebouw. De gevels zijn geleed door vier- en zesruits schuifvensters met houten kozijnen onder rondbogen met siermetselwerk in de boogtrommels. Enkele en gekoppelde vensters onder zandstenen lateien in de gevel aan de Eerste Binnenvestgracht.

In het transformatorhuis rondboogvormige drielichten onder segmentbogen.

Speklagen van zandsteen. Gemetselde plint en waterlijsten en zwart geglazuurde waterdorpels. De oostelijke zijgevel is gepleisterd met schijnvoegen en wordt geleed door kruisvensters met roeden. De hoofdingang van het laboratorium bevindt zich in de noordelijke gevel. De ingang bestaat uit een segmentboogvormig portiek met zandstenen sierblokken en een dubbele paneeldeur onder een vierlicht met glas-in-lood. Het geheel is afgesloten door een rondboog met een zandstenen lijst. In de boogtrommel een zandstenen reliëf met een engel en twee putti die een banderol met de inscriptie "Boerhaave laboratorium" vasthouden. Links en rechts in het portaal hardstenen banken en een logo met de initialen EVV in rolwerk en bladeren.

In de gevel aan de Eerste Binnenvestgracht onderin de toren eveneens een ingang. Hier bestaande uit een enkele paneeldeur in een korfboogvormig portiek.

Boven het portiek een drieruits bovenlicht met segmentbogen; op de hoeken van de tweede verdieping zuiltjes in rode verblendsteen met zandstenen korintische kapitelen.

De daken zijn gedekt met antracietgrijze tuile-du-Nord pannen, het steile schilddak van de toren met leien in Maasdekking, voorzien van een ijzeren vorstkam. De gevels onder het platte dak worden afgesloten door gemetselde balustrades. Verder dwarskappen met tuitgevels, waarop zandstenen dekstenen en pironnen. Zandstenen ornamenten in de toppen.

In het dak dakkapellen onder zeszijdige schilddaken met grijze leien in Maasdekking en pironnen. Ook één dakkapel onder een zadeldak met een tuitgevel. Op het vlakgedekte deel een lichtkoepeltje met tentdak en een ijzeren pinakel.

Interieur

Van het interieur zijn in de gangen onder meer bewaard gebleven: de rood- zwart-wit geblokte tegelvloeren met randmotieven; witgeschilderde gemetselde wanden met een deel van de oorspronkelijke handgeschilderde tegellambriseringen; segmentvormige scheibogen op sleutelstukken met randen van geglazuurde baksteen en verblendsteen; rechtgesloten paneeldeuren onder rondbogen; graffito met latijnse opschriften in de boogtrommels.

Tegels en parket in de kamers en zalen; verder onder andere gepleisterde wanden met sierranden van verblendsteen; balkenplafonds met ijzeren rozetten op zandstenen sleutelstukken; cassettes tussen balken; schouwen met gepleisterde kraagstukken; ontluichtingsroosters. Bloemornamenten in de diverse onderdelen. Op de zandstenen sleutelstukken van de balken in de Sectiezaal en de zaal voor Operatieve Chirurgie: doodshoofden en kinderhoofdjes.

Het hoofdtrappenhuis met een hardstenen bordestrap is verder voorzien van: glas-in-lood traplichten; rondboogjes op rode

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

zandstenen zuiltjes met korintische kapitelen op borstweringen langs de trappen; vertrapte (tegel)lambrisering; op verdieping sleutelstukken met bloemmotieven. In de tochtportalen onder andere: paneelglasdeuren, tochtdeuren met glas-in-lood en tegellambriseringen. In de kappen houten spanten.

Waardering

Het laboratorium is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde als expressie van de ontwikkelingen in het medisch onderwijs aan het eind van de negentiende eeuw.

Het laboratorium voor onderwijs in de Pathologische Anatomie, de Histologie, de Hygiëne en de Operatieve Chirurgie is van algemeen belang vanwege de architectuurhistorische waarde wegens de bouwstijl van de Neo-Hollandse Renaissance en de plaats die het gebouw als kenmerkend voorbeeld inneemt in het oeuvre van de architect J. van Lokhorst.

Stedebouwkundig gezien is het gebouw van belang vanwege de ruimtelijke en functionele relatie met de overige onderdelen van het ziekenhuiscomplex.

Bovendien is het laboratorium beeldbepalend gesitueerd op één van de voormalige bolwerken van de vesting Leiden.

Het exterieur van het laboratorium is relatief gaaf, het interieur heeft bijzonder gave onderdelen.

Hoofdcategorie

Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie

Onderwijs en wetenschap

Functie

Laboratorium

Monumentnummer*: 515034

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	09 oktober 2000
Kadaster deel/nr	82988/187

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>		<i>Provincie*</i>				
Leiden	Leiden		Zuid-Holland				
<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>House letter*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
1e Binnenvestgracht	33			2312 BB	Leiden		
1e Binnenvestgracht	33 A	A		2312 BB	Leiden		
1e Binnenvestgracht	33 B	B		2312 BB	Leiden		
1e Binnenvestgracht	33 C	C		2312 BB	Leiden		
<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>		<i>Appartement aanduiding</i>		<i>Grondperceel</i>	
Leiden	B					3520	

Omschrijving**

Inleiding

In 1876 werd de afdeling voor besmettelijke ziekten, die zich aanvankelijk bevond in de westvleugel, buiten het gebouw in drie stenen paviljoens in de tuin ondergebracht. Van de drie paviljoens in de tuin resteert één ZIEKENPAVILJOEN. Dit ziekenpaviljoen is tijdens een latere verbouwing met een verdieping opgehoogd.

Omschrijving

Het ziekenpaviljoen is op een rechthoekige plattegrond opgetrokken over twee bouwlagen onder een overstekend zadeldak met leien in Rijndekking, houten goten en windveren.

De begane grond is opgetrokken in rode baksteen, de eerste verdieping rondom voorzien van houten gevelbeschot. Op de begane grond twaalfruits schuifvensters onder getoogde achtruits bovenlichten, beide in tweeën gedeeld door een middenstijl. Hardstenen waterdorpels onder de vensters, strekken erboven.

Op de verdieping openslaande zesruits vensters onder keperboogvormige drieruits bovenlichten. In beide eindgevels dubbele paneeldeuren met glas en sierijzers onder getoogde achtruits bovenlichten. In de noordelijke eindgevel (die vier vensterassen telt) bevindt de ingang zich in de tweede as van links. In de symmetrische zuidelijke eindgevel (drie vensterassen breed) is de entree

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

centraal geplaatst.

Het lichthuis van het dak van het oorspronkelijke éénlagige gebouw, is na de verbouwing ook op het verhoogde gebouw weer aangebracht.

Waardering

Het ziekenpaviljoen is van algemeen belang vanwege de cultuur- en architectuurhistorische waarde wegens de Eclectische bouwstijl met elementen uit de Chaletstijl.

Stedebouwkundig gezien is het paviljoen van algemeen belang vanwege de ruimtelijke en functionele relatie met de overige onderdelen van het ziekenhuiscomplex. Bovendien is het paviljoen beeldbepalend gesitueerd op één van de voormalige bolwerken van de vesting Leiden en ligt het naast de Morspoort.

Het exterieur van het paviljoen is relatief gaaf.

Hoofdcategorie

Cultuur, gezondheid en wetenschap

Subcategorie

Gezondheidszorg

Functie

Ziekenpaviljoen